

Duchovní souvislosti v utváření lidského organismu

Čtrnáctá přednáška

Vztah pozemského života člověka k životu mezi smrtí a novým zrozením

Rudolf Steiner

GA 218

Stuttgart, 4. prosince 1922

*Pozemský život člověka jako otisk života mezi smrtí a novým zrozením. Morálka a svoboda na Zemi jako vzpomínka na prožívání hierarchie a sebe sama před zrozením
Pocit samoty před zrozením a schopnost vzpomínky.*

Je pro mne velkým uspokojením, že mohu k vám dnes opět hovořit. Chtěl bych využít této příležitosti k tomu, abych rozvedl v určitém směru dále mnohé, co bylo předmětem posledních dvou přednášek, které jsem zde přednesl.¹⁸ Hovořil jsem tehdy o vztazích člověka k duchovnímu světu, pokud mohou být poznány, osvětleny děje probíhající nevědomě pro obyčejné vědomí během spánku, a pokud mohou být osvětleny duchovně-vědeckým proniknutím do zážitků, které člověk prodělává v duchovním světě mezi smrtí a novým zrozením. Dnes bych chtěl hovořit o tom, jak život, který zde na Zemi člověk tráví mezi narozením a smrtí, je v jistém ohledu proměněným otiskem toho, co se prožívá v duchovních světech mezi smrtí a novým zrozením. Chápeme lidský život na Zemi právě jen tehdy, můžeme-li vztahovat jednotlivé projevy tohoto života na to, co jim odpovídá v duchovním světě, v němž přece člověk musí trávit hlavní část svého bytí.

Nejprve bych chtěl hovořit především o duševních projevech člověka, pokud mohou být jako pozemské duševní projevy vztahovány k zážitkům duchovního světa. Můžete přece seznat z toho, co jsem zde přednesl v obou posledních přednáškách, že zážitky lidské duše mezi smrtí a novým zrozením v duchovním světě jsou podstatně jiné než ty, které prožívá člověk mezi narozením a smrtí. Mezi narozením a smrtí má přece všechny své zážitky prostřednictvím svého těla fyzického nebo éterického. Vůbec nic, co člověk prožívá na Zemi, nemůže být prožito, aniž se to opírá o tělesnost. Mohli bychom například snadno uvěřit, že myšlení je čistě duchovní akt uskutečňující se v lidské duši, že nemá nic společného s tělesným bytím. A je to přece v jistém směru

správné. Ale jakkoli je myšlení člověka samostatně duchovní činnost, nemohlo by toto myšlení probíhat v zemském bytí, pokud by se člověk nemohl opírat o své tělo a jeho děje. Mohu použít přirovnání, které jsem při této příležitosti uvedl již častěji. Jde-li člověk po zemské půdě, tak nemá zcela jistě zemská půda v sobě nic podstatného, co člověka vytváří, neboť člověk nese uvnitř své kůže svou bytostnou podstatu. Ale nemohl by se jako fyzický člověk ocitnout ve fyzickém bytí právě bez podpory této zemské půdy. A tak je tomu i s myšlením, které existuje jako proces duše. Není svou podstatou zcela jistě žádným procesem mozku, ale nemohlo by bez této opory ve fyzickém životě probíhat. Jen když se pohlíží na tuto věc ve smyslu takového obrazu, máme při tělesné podmíněčnosti lidského myšlení správnou představu o jeho duchovnosti

Krátce řečeno, není nic v člověku v zemském bytí, co by se nemuselo opírat o tělesnost. Nosíme v sobě v našem tělesném bytí své orgány: plíce, srdce, mozek atd. V obyčejném zdravém životě není naše vědomí naplněno vnímáním vnitřních orgánů. Začneme je vnímat teprve tehdy, když orgány onemocní, a to ještě velmi nedokonalým způsobem. Nikdy nemůžeme říci, že víme o vnitřním orgánu bezprostředním nazíráním. I potom, studujeme-li anatomii, máme před sebou jen mrtvý a ne živoucí orgán. Nikdy nemůžeme říci, že bychom měli o nějakém vnitřním orgánu takové vědomí, jakým vnímáme nějaký vnější předmět. To je právě charakteristické, že neznáme během pozemského bytí bezprostředním vědomím své tělesné nitro. Vždyť nejméně ze všeho zná člověk to, co obvykle pokládá za nejcennější v pozemském životě - nitro své hlavy. A když to začíná poznávat, tak je to pro něj zpravidla nepříjemné seznámení - bolest hlavy a vše, co s tím souvisí.

V duchovním bytí mezi smrtí a novým zrozením je tomu právě naopak. Tu skutečně známe své nitro. Zde je tomu tak, jako bychom na Zemi nehleděli kolem sebe na stromy a mraky, nýbrž nahlíželi do sebe a viděli plíce, srdce, žaludek. V duchovním světě hledíme do svého nitra a to, co vidíme, je svět duchovních bytostí, svět, který poznáváme podle naší antroposofické literatury jako svět vyšších hierarchií. To je náš vnitřní svět. A cítíme se vlastně mezi smrtí a novým zrozením být celým světem; hovoří-li o celku, je to sice řečeno velmi nevístižně, ale přesto je to plná pravda - cítíme se každý být celým světem. To nejdůležitější, co cítíme v sobě v okamžiku svého duchovního bytí mezi smrtí a novým zrozením, je prožívání světa duchovních bytostí a to, že máme o nich vědomí. Je pravdou, že tak, jako tam máme vědomí o svém nitru naplněném duchovními bytostmi vyššího světa, tak tady nemáme žádné vědomí o svém nitru, o játrech, plicích atd. To je právě to charakteristické, že v duchovní zkušenosti je vše obráceně vůči fyzické zkušenosti. Jen pomocí iniciační vědy přicházíme postupně na to, jak máme myslet v tomto obrácení. Ale existuje přece nějaký proces nebo vlastně skupina procesů, která se právě vztahuje na toto vnitřní spolužití s bytostmi vyšších hierarchií. Kdyby tomu bylo tak, že jen v duchovním světě bychom vnímali vnitřně svět vyšších hierarchií, nikdy bychom nedospěli k sobě samým. Sice bychom věděli, že v nás žijí ty či ony bytosti, ale my bychom nikdy v duchovním životě nepřišli k sobě samým. Proto existuje v prožívání mezi smrtí a novým zrozením určitý rytmus. Ten spočívá v tom, že střídavě nahlížíme

do svého nitra a odvracíme od něj svou pozornost. Když nahlížíme do svého nitra, prožíváme svět duchovních bytostí, který je popsán v antroposofické literatuře, a potom své vědomí jaksi utlumujeme. Činíme to vůči duchovnímu nitru tak, jako to činíme ve fyzickém životě, když zavřeme oči a nic neslyšíme ušima, když usneme. Ale spánek zde znamená něco jiného. Odvrátíme-li svou pozornost od světa duchovních bytostí v nás, potom začínáme vnímat sebe sama. Je tomu ovšem tak, jako bychom byli mimo sebe, ale víme, že toto „být mimo sebe“ jsme my sami. Střídavě se tedy vnímáme sami v duchovním světě nebo vnímáme svět duchovních bytostí. Hled'te, tento rytmický děj, který se vždy opakuje, ten bychom mohli srovnat zde ve fyzickém pozemském bytí s dvojným. Mohli bychom jej srovnat s nádechem a výdechem, mohli bychom jej ale srovnat také se spánkem a bděním. Obojí je ve fyzickém pozemském bytí rytmickým procesem. Obojí lze srovnat s tím, co jsem vám právě popsal. Ale nyní se jedná o to, vědět o takových procesech v duchovním světě, jež probíhají mezi smrtí a novým zrozením, nejen něco abstraktního, co by uspokojilo spirituální zvědavost, nýbrž jde o to, abychom poznávali pozemský život jako otisk světa nadpozemského. Musíme se tázat: Copak se odehrává zde v pozemském životě, co je jako schopnost vzpomínání, kterou by měly bytosti vyšších hierarchií - archandělé, copak se odehrává v pozemském životě, co je jako vzpomínka na vžívání se do světa duchovních bytostí na jedné straně a co je jako vzpomínka na prožívání svého vlastního já v duchovním světě na druhé straně?

Kdybychom neměli v době mezi smrtí a novým zrozením ono prožívání, jímž nahlížíme do sebe a prožíváme svět ducha, tak by zde na Zemi nebyla žádná morálka. To, co zadržujeme z tohoto prožívání duchovních bytostí, když procházíme embryonálním životem a vcházíme do života pozemského, to je sklon k morálnímu životu. Sklon k morálnímu životu je u člověka o to silnější, čím více prožil v plné jasnosti toto společné bytí s bytostmi vyššího světa mezi smrtí a novým zrozením. Ten, kdo do těchto věcí nahlíží se správným duchovním smyslem, ten ví, že nemorální lidé na Zemi měli následkem svého dřívějšího pozemského života příliš temné prožívání při nahlížení do duchovního bytí. Ale zase: kdybychom mohli prožívat mezi smrtí a novým zrozením jen to, co nás činí jednotou s bytostmi vyšších světů, kdybychom nikdy nepřišli v duchovním světě k sobě samým, potom bychom nemohli zde na Zemi nikdy přijít ke svobodě, k vědomí svobody, k vědomí o své osobnosti, což je v podstatě totožné s vědomím svobody. Vytvíráme-h tedy zde na Zemi morálku a svobodu, jsou morálka a svoboda vzpomínkami na onen rytmus, který prožíváme v duchovním světě mezi smrtí a novým zrozením vylíčeným způsobem.

Zaměříme-li svůj pohled na duši, můžeme ještě přesněji říci, co zůstává v duši jako dozvuky střídavého prožívání na jedné straně onoho sjednocení s duchovními bytostmi a na druhé straně onoho vědomí sebe sama. Dozvukem sjednocení s bytostmi duchovního světa je schopnost milovat. Schopnost milovat souvisí těsněji, než se myslí, s morálním životem. Bez schopnosti milovat by na Zemi nebylo žádného morálního života, každý morální život vzniká z porozumění, které přinášíme vstříc jiné lidské duši, vzniká z úsilí uskutečnit něco, co pochází z pochopení jiné lidské duše. Jak se nesobecky chováme k druhým lidem, čili jak se stáváme v lásce morálními, to je v

podstatě dozvuk spolužití s duchovními bytostmi ve světě mezi smrtí a novým zrozením. A jaký dozvuk nám zůstává z toho, řekl bych, osamělého prožívání svého já v duchovním světě? Neboť se cítíme osamělými, když vydechneme, vdech je jako prožívání duchovních bytostí, výdech jako prožívání našeho já. Ale pocit samoty, dozvuk tohoto pocitu osamocení, ten je zde na Zemi schopností paměti, vzpomínky. Neměli bychom jako lidé žádnou paměť, kdyby tu nebyl dozvuk tohoto výše popsaného pocitu samoty. Jsme vlastním člověkem v duchovním světě tím, že se můžeme uvolnit od toho, co jsou v nás vyšší duchové. A zde na Zemi jsme samostatným člověkem tím, že si můžeme vzpomínat na své zážitky. Pomyslete jen, co by bylo s vaší samostatností, kdybyste žili se svými myšlenkami stále jen v přítomnosti. Vaše vzpomínkové myšlenky vytvářejí přece to, čím máte svou niternost. Paměť nás činí osobností. Tato paměť je dozvukem onoho zážitku samoty v duchovním světě, který jsem popsal.

Pročpak vůbec sestupujeme z duchovního světa do fyzického? Můžete vyrozumět z toho, co jsem vám popsal posledně, že síly, které nás drží pohromadě s vyššími duchovními bytostmi, opravdu slábnou. Ve fyzickém životě stárneme, protože síly, které nás drží pohromadě s fyzickou Zemí, slábnou; v duchovním světě slábnou právě ty síly, které nás udržují pohromadě s duchovními bytostmi. Především slábnou síly, které nás činí schopnými uchopit sebe ve světě duchovních bytostí a být samostatným člověkem. Ztrácíme nejprve v duchovním světě (dlouho před tím, než sestupujeme k Zemi) schopnost žít s duchovními bytostmi pohromadě. Sděлил jsem vám to posledně: s duchovními bytostmi formujeme společně duchovní zárodek svého fyzického těla, sesíláme jej jako první dolů, potom bereme éterické tělo a následujeme zárodek. To jsem vám vylíčil posledně. Ztrácíme nejprve schopnost žít s duchovními bytostmi duchovního světa, ta se zatemňuje. Pak cítíme, jak se skrze síly měsíční blížíme stále více k Zemi. Cítíme se jako já, ale stále méně cítíme onu schopnost uchopit se, udržet se v duchovní oblasti. Tato schopnost se stává stále slabší a slabší. Cítíme se stále víc a více něčím, jako bychom v duchovním světě propadali mdlobě. To nás přivádí k tomu mít potřebu, abychom to, co již v sobě samých nedokážeme nést, tento pocit sebe sama, opřeli o něco zevního, totiž o své tělo. Řekl bych, že zapomínáme létat a učíme se chodit. Je to řečeno obrazně, ale tento obraz znamená naprostou pravdu, skutečnost. Vžíváme se do těla. Pocit osamocení se opírá o tělo a stává se schopností paměti, pocit pospolitosti si musíme na Zemi teprve vydobýt. Toto vydobývání se ukazuje vlastně ve svém celém významu, když studujeme duchovně-vědecky stav spánku.

Tento stav spánku jsem vám popsal posledně. Chci vám nyní k tomu, co jsem tehdy popsal, připojit ještě něco dalšího. Víím, že se těmto věcem ne snadno může porozumět. Stává se stále znovu a znovu, že lidé říkají: „Nu ano, posledně nám tu přece popsal, co člověk prožívá mezi usnutím a procitnutím, a nyní nám vypráví něco jiného.“ Ano, milí přátelé, vyprávím-h vám jednou, co prožívá nějaký dvorní rada ve své kanceláři, tak to není v rozporu s tím, když vám příště vypravuji, co prožívá v kruhu své rodiny. Věci do sebe zapadají, a tak si musíte ujasnit, že když vám vyprávím o zážitcích mezi usnutím a procitnutím, tu zasahuje ještě mnoho jiného, jako může zasahovat do života dvorního rady mimo život v kanceláři také ještě život rodiny.

Člověk prožívá mezi usnutím a procitnutím jakési opakování, zpětné opakování toho, co během dne konal. Není to pouze tak, že člověk od usnutí do procitnutí (což může být i krátký spánek, potom se však události zhustí) má zpětný pohled na své denní zážitky, jakýsi nevědomý zpětný pohled. Nikolí, když se duše stává skutečně jasnozřivou během spánku, nebo když jasnovidně vzpomíná zpětně na to, co prožila mezi usnutím a procitnutím, tu se ukazuje, že člověk skutečně zpětně prožívá, co prožil od posledního procitnutí. V noci tedy pravidelně prožíváme ve zpětném sledu, co jsme činili za dne. Poslední událost se odehrává bezprostředně po usnutí atd. Celý spánek působí přitom podivuhodně vyrovnávajícím způsobem.

Nemohu vám líčit nic jiného, než co můžeme vybádat pomocí duchovní vědy. Spíte-li čtvrt hodiny, tak začátek spánku jaksi ví, kdy bude konec. Prožíváte v této čtvrt hodině zpětně to, co jste učinili od posledního procitnutí. Zcela řádně se to rozdělí, jakkoli se to člověku jeví podivuhodné. Toto zpětné prožívání je něčím, řekl bych, co leží mezi plnou skutečností a mezi zdáním. Je tomu takto: Máme-li vzpomínkový obraz na něco, co jsme prožili ve fyzickém životě před dvaceti lety, tak nemáme jako zdravý člověk, jako rozumný člověk představu, že to prožíváme nyní, nýbrž svůj vzpomínkový obraz vztahujeme na zážitek minulý. Ten, kdo jasnozřivě prohlédá, co duše prožívá ve spánku v obráceném sledu, ten to nevztahuje na současnost, nýbrž vztahuje to na budoucnost po smrti. Stejně jako ten, kdo si vzpomíná na své zážitky před dvaceti lety a ví, že to bylo před dvaceti lety, stejně tak ví ten, kdo prohlédá jasnozřivě stav spánku, že to nemá význam pro současnost, nýbrž je to předobrazem toho, co je třeba prožít po smrti. Ze tedy musíme vše prodělat v obráceném sledu, konajíc všechny své činy, které jsme konali na Zemi. Proto je tento obraz ve spánku zpola skutečností a zpola zdáním, neboť se vztahuje na budoucnost. Je to tedy pro obyčejné vědomí nevědomé prodělávání toho, co člověk zažívá v duchovním světě, jak jsem to popsal ve své knize „Theosofie“. A intuitivní a inspirované vědomí, jak jsem je popsal v knize „Jak dosáhneme poznání vyšších světů?“, získávají z pozorování spánku, co má člověk prodělat v prvním stadiu po smrti. To nejsou věci libovolně vykonstruované, nýbrž jsou to věci, které jsou jednoduše odpozorované, získá-li se pro to dar pozorování, lak tedy prožívá člověk bez svého těla od usnutí k procitnutí, co konal svým tělem za bdění.

Nyní dospíváme k neobyčejně subtilní představě. Pomyslete si, že musíte svým já a svým astrálním tělem prožívat zevně ještě jednou své činy. Schopnost toto činit si osvojujete tím více, čím více můžete rozvíjet lásku. To je tajemství života, pokud jde o lásku. Může-li člověk skutečně v lásce vyjít ze sebe, jaksi milovat svého bližního jako sebe sama, tak se učí tomu, co ve spánku potřebuje, aby mohl zpětně zcela bez utrpení prožívat své činy. Neboť zde musí být zcela mimo sebe. Je-li člověk bytostí bez lásky, potom je to napětím, když mimo sebe má opět prožívat své činy vykonané bez lásky. To ho tísní. Lidé bez lásky, smím-li se tak obrazně vyjádřit, spi úzkoprsé. Tak se stává během našeho spánku pro nás lidi velice plodné to, co jsme láskou do sebe vštípili. V tom, co se tu vyvíjí mezi usnutím a procitnutím (vyplývá to z mého právě podaného líčení) máme to, co vychází vzhůru branou smrti a potom žije dále v duchovním světě. V stavech mezi smrtí a novým zrozením se ztrácí samo sebou spolužití s duchovními

bytostmi vyšších světů, dosahujeme toho zpět zárodečně během svého pozemského života, a to láskou. Neboť láska nám odhaluje svůj smysl, když je člověk ve spánku se svým já a astrálním tělem mimo své fyzické a éterické tělo. Bytost člověka se rozepíná do dálek mezi usnutím a procitnutím, je-li plna lásky a připravuje se dobře k tomu, co se s ní má stát a dít po smrti. Bytost člověka se zužuje, je-li člověk bez lásky a připravuje se špatně na to, co se s ním má po smrti dít. V rozvíjení lásky spočívá především to, co je zárodkem pro ono dění, jež se odehrává po smrti

Vzpomínka je za našeho pozemského života něčím mimořádně prchavým. Jsou to přece jen obrazy, které existují v naší paměti. Pomyslete, jak málo je to z událostí, které prožíváme, co nám zůstává v těchto vzpomínkových obrazech. Představme si, co jsme prožili za nevýslovnou bolest při smrti nějaké blízké osoby, představme si živě svůj vnitřní duševní stav v té chvíli, a pak si uvědomme svůj vnitřní zážitek, když oživíme tento vzpomínkový obraz po deseti letech. Stalo se to vybledlým, téměř abstraktním. Tak tomu je s naší vzpomínkovou schopností. Je bledá a abstraktní vůči plné svěžesti našeho života. Proč je naše vzpomínka slabá a stínová? Je přece stínem našeho zážitku sebe sama mezi smrtí a novým zrozením. Zde je schopnost vzpomínky, takže ona nám dává vlastně naše bytí. Čím je nám zde na Zemi tělo a krev, to nám dává mezi smrtí a novým zrozením vzpomínka. Zde je vzpomínka plnokrevná a silná, smím-li použít takové výrazy o duchovnu, používá těla a slábne. Když zemřeme, potom trvá po několik dní poslední zbytek vzpomínky ještě v éterickém těle (častěji jsem to popisoval a najdete to také v mých knihách). Projdeme-li branou smrti, pohlížíme nazpět na svůj uplynulý pozemský život, potom tato vzpomínka bledne. A z této vzpomínky se vyvíjí to, co nám dala síla lásky na Zemi právě jakožto sílu pro život po smrti. Tak je síla naší vzpomínky dědictvím, které máme ze svého předzemského života, tak je síla lásky zárodečnou silou pro to, co máme po smrti. Takový je vztah pozemského života k duchovnímu světu.

Ale musel jsem přece srovnat to, co člověk prožívá v souvislosti s vyššími bytostmi duchovního světa střídavě se svým zážitkem já v duchovním světě, srovnat to s dýcháním, s vdechem a výdechem. Jaksi můžeme ve svém dýchacím procesu a také v tom, co s naším dýchacím procesem souvisí - v procesu řeči a zpěvu, v idejích řeči a zpěvu rozeznat otisk tohoto dýchání v duchovním světě, a to takto: Není-liž pravda, náš život v duchovním světě mezi smrtí a novým zrozením probíhá vlastně střídáním pohlížení do vlastního nitra při sjednocení se s bytostmi vyšších hierarchií a výhledu z vlastního nitra při sjednocení se sebou samým. Tak se to děje jako vdech a výdech. Dýcháme jen v sobě samých a vydechujeme se tu sami ven, toto dýchání je duchovním procesem. Zde na Zemi se stává tento dýchací proces, jak jsem jej právě vylíčil, vzpomínkou a láskou. A vskutku - vzpomínka a láska působí také společně jako jakési dýchání ve fyzickém pozemském životě. Umíte-li tento fyzický život pozorovat správně duševními očima, můžete dokonce v jednom důležitém projevu dýchání, a to v řeči a zpěvu, vždy pozorovat spolupůsobení vzpomínky a lásky, dokonce fyziologicky.

Studuje dítě až do výměny zubů. K tomu nejzajímavějšímu při takovém studiu patří to, jak se postupně objevuje síla paměti, síla vzpomínky. Je nejprve zcela

elementární Dítě má jistou vzpomínku, ale samostatnou silou se tato vzpomínka stává teprve v době výměny zubů. Je nesmírně zajímavé pozorovat, jak se síla vzpomínání vypracovává v první epoše lidského života. Je vlastně teprve plně vypracována, když se dítě stalo schopné jít do školy. Zde můžeme teprve stavět na vzpomínce. Předčasně činíme člověka ztuhlým a pro pozdější život duševně sklerotickým, když příliš silně stavíme na jeho vzpomínce. U dítěte až do výměny zubů se jedná o to, aby byly správné dojmy. Na vzpomínce musíme stavět teprve mezi výměnou zubů a pohlavní zralostí.

Dnes ještě není naše fyziologická věda tak daleko, aby popsala jednotlivosti tohoto právě líčeného děje. Duchovní věda to může popsat a fyziologická věda ji jistě bude následovat, neboť tyto věci lze vyvádět také zcela exaktním pozorováním lidské přirozenosti. Můžeme říci, když vydáváme hlásku nebo tón, že přitom spolupůsobí zaprvé hlava. Ale z hlavy je to tatáž schopnost, která dává vnitřně-duševně vzpomínku, jež jaksi vystřeluje do hlásky a do tónu; to přichází shora. Že nějaká bytost může mluvit, aniž má schopnost vzpomínky, to si přece nelze představit. Kdybychom pokaždé zapomněli, co spočívá v hlásce nebo v tónu, tak bychom samozřejmě nikdy nemohli mluvit nebo zpívat. Je to na jednu stranu přímo ztělesněná vzpomínka, která spočívá v tónu nebo v hlásce. Na druhou stranu - jakou účast má hlásky i ve fyziologickém smyslu na tom, co se stává v procesu dýchání mluvou a zpěvem, pro to je vám zřetelným svědectvím to, že v druhé důležité epoše života, když se láska vyjadřuje fyziologicky, vystupuje u mužského pohlaví teprve plná vnitřní plnost tónu; to přichází zdola. Tu máte oba elementy pohromadě. Shora to, co je fyziologicky základem vzpomínky, zdola to, co je fyziologicky základem lásky. To vytváří tón řeči a tón zpěvu. Tu máte střídavé spolupůsobení, Je to jaksi také proces dýchání, který jde celým životem. Jako vdechujeme kyslík a vydechujeme kyselinu uhličitou, tak se v nás spojuje síla vzpomínky se silou lásky, setkává se v řeči, setkává se v tónu. Můžeme říci, že mluvení a zpívání jsou u člověka střídavým vzájemným pronikáním síly vzpomínky se silou lásky. Spočívá v tom něco nesmírně důležitého pro odhalení vlastního tajemství tónu a hlásky.

Tak je již něco pravdy na tom, co vyjadřují starší řeči tím, že nazývají souhrn světových sil a světových myšlenek Logem, který je na onom světě v nadmyslnu tím, co se vyjadřuje fyzicky v řeči. Nevdechujeme a nevydechujeme jen vyšší bytosti, nýbrž jaksi mluvíme (i když tato mluva je současně zpěvem) mezi smrtí a novým zrozením v tomto střídavém poměru mezi rozplýváním se v duchovních bytostech a přicházením k sobě samému, jaksi hovoříme s bytostmi vyšších hierarchií. Neboť je to současně duchovní řeči. Jsme-li v tomto stavu, žijeme v jednotě s bytostmi duchovního světa, potom na ně pohlížíme, i když také v sobě Samých. Když se zase od nich odlučujeme a přicházíme k sobě samým, potom máme dozvuk, jsme sebou samými. Tam vyjadřují svou vlastní podstatu v nás, tam nám říkají, čím jsou, tam v nás žije Logos. Když přicházíme k sobě na Zemi, je tomu opačně - zde vyjadřujeme svou vlastní bytost, když mluvíme a zpíváme. Neboť je to vlastní bytostná podstata člověka, co se vyjadřuje ve zpěvu a řeči. Svou celou bytost vyjadřujeme v procesu dýchání,

kdežto celou podstatu světa přijímáme v Logu, když se vymaňujeme ze společného bytí s duchovními bytostmi mezi smrtí a novým zrozením.

Je tomu ale tak, že když proděláváme přechod z duchovního světa do fyzického, procházíme jaksí velkým zapomenutím. Kdo zde vidí v slabé stínovité síle vzpomínky pomocí obyčejného vědomí dozvuk toho, čím jsme byli vlastně jako já v duchovním světě? A kdo rozpoznává ještě v řeči, v té části, která přichází ze vzpomínky, doznívání já? A kdo rozpoznává v utváření řeči, ve zpěvu a mluvě, v plastickém vytváření řeči, kdo rozpoznává obyčejným vědomím dozvuk bytostí vyšších hierarchií? Avšak což tomu není tak, že ten, kdo dovede řeči naslouchat bez jejího momentu užítkovosti, kdo umí naslouchat tomu, co tóny projevují svou vlastní bytostí, že ten získá přece tušení, zejména má-li umělecký smysl, jak se v řeči a ve zpěvu projevuje více než to, co má obyčejné vědomí? A pročpak přetváříme to, co je obyčejnou řečí, kterou zde na Zemi máme jako užitečnou schopnost, proč ji přetváříme do zpěvu, když ji zbavujeme její schopnosti být užitečnou a činíme ji výrazem své vlastní bytosti v deklamacích, ve zpěvu? Proč ji tu přetváříme? Proč to činíme? O tom dostaneme správnou představu, řekneme-li si: „Byl jsi v duchovním světě, než jsi vstoupil na Zem, žil jsi v něm tak, jak to bylo popsáno. Nastalo velké zapomnění. Což nepoznáváš vtom, co vyslovuji tvá ústa, na co si tvá duše vzpomíná, jak tvá duše miluje, což nepoznáváš v tom dozvuk toho, čím jsi byl v duchovním světě?“ Ale v umění ustupujeme několik kroků od života a přistupujeme několik kroků blíže k tomu, čím jsme byli v životě před zrozením a čím budeme v životě po smrti. Můžeme-li na jedné straně poznávat, jak je vzpomínka dozvukem toho, co jsme měli v předzemském životě, a jak rozvíjení lásky je zárodkem k tomu, co budeme mít po smrti, když si jaksí zpřítomníme duchovním poznáním minulost a budoucnost lidského bytí, že v umění vyvoláváme do současnosti to, co nás svazuje s duchem (pokud je člověku právě toto možné v jeho fyzické organizaci).

Hleďte, to dává umění jeho vlastní lesk, že nás naivním způsobem přesazuje do duchovního světa v bezprostřední současnosti. Ten, kdo může nahlížet do nitra lidského života, ten si říká, že si člověk obyčejně vzpomíná jen na ty věci, které prodělal v pozemském životě bezprostředně předcházejícím, ale síla, pomocí níž si na tyto pozemské zážitky vzpomíná, tato síla je jen zeslabenou silou jeho vlastního bytí já v předzemském životě. Láska, kterou může tady člověk rozvíjet jako všeobecnou lidskou lásku, je zeslabenou silou toho, co plně rozkvete po smrti - minulost, budoucnost. Tak jako například ve zpěvu a v deklamaci se musí skutečně spojovat to, čím člověk je (právě vzpomínkou), s tím, jak se člověk může dávat světu (láska), tak je tomu právě v každém umění. Člověk prožívá současně souzvuk svého já se zevním okolím. Když není člověk schopen jaksí své nitro mluvou, tónem, malováním, či jiným uměleckým konáním vynést na svůj povrch - čím je, co z něho život učinil, co však je přece obsahem jeho vzpomínky, nemůže být po té stránce žádný umělec. A není také pravým umělcem ten, kdo chce být zcela vysloveně ve svém umění pouhým egoistou. Jen ten, kdo má smysl jaksí vmýšlet se do světa, být v jednotě s jinými, ten rozvíjí lásku, ten může toto rozvíjení lásky spojit se svou vlastní podstatou. Altruismus a egoismus splývají v jednotu. Splývají co nejtěsněji v těch uměních, která zní, ale splývají

v jednotu i v uměních výtvarných. Odhalujeme-li jistým prohloubením svých poznávacích sil, jak souvisí člověk podle minulosti a budoucnosti s nadsmyslovým světem, tak si můžeme říci, že člověk v tušení má tuto současnou souvislost v umělecké produkci nebo v uměleckém vnímání.

Umění se vlastně plně neuplatní, není-li v jistém smyslu jakýmsi náznakem ve směru náboženském. Ne že by muselo být umění nábožensky bizarní, ale i humorné umění může mít nádech religiozity. Plným důkazem pro to je vlastní vývoj umění. Bylo původně jednotou s náboženským životem. To, co bylo uměním, bylo v dávných dobách lidstva naprosto vetkáno do náboženského kultu. Co člověk formuloval jako obrazy svých bohů, to bylo zdrojem výtvarnictví. Vzpomeňme například na samothrácká mystéria, na něž naráží Goethe v druhém díle „Fausta“, kde hovoří o kabirech.¹⁹ Pokusil jsem se ve svém atelieru v Dornachu vytvořit tyto kabiry. Co jsem obdržel? Bylo to něco velmi zajímavého. Stanovil jsem si jednoduše za úkol obdržet nazíráním, jak museli vyhlížet kabirové v samothráckých mystériích. A pomyslete si - obdržel jsem tři džbány, ovšem umělecky ztvárněné džbány! Sám jsem zpočátku užasl, ač Goethe také hovoří o džbánech. Tato věc se mi ujasnila teprve, když jsem přišel na toto: Džbány stály na oltáři a dávalo se do nich něco podobného kadidlu. Zpívalo se obětní slovo a ze síly obětního slova, které mělo ve starších dobách lidstva ještě zcela jistou vibrační sílu než dnes, zformoval se obětní kouř v obraz božství, o který se usilovalo. V náboženském úkonu tak máte sekundující zpěv, který se vyžívá bezprostředně v plastice kouře.

Lidstvo skutečně vyňalo umění z náboženského života. Schiller má pravdu, když říká: „Jen úsvitem krásna pronikáš do země poznání“, což je v knihách obyčejně vytištěno takto: „Jen jitřní branou krásna pronikáš do země poznání“. Přihodí-li se umělci přepsání, tak se toto přepsání pro pozdější svět traduje. Zní to ovšem: „Jen úsvitem krásna pronikáš do země poznání“ a znamená to jinými slovy „všechno vědění je vzato z umění“. V podstatě není žádného vědění, které by nebylo těsně spřízněno s uměním. Jen to vědění, které se vztahuje na zevnějšek, užitek, nezdá se mít nějakou souvislost s uměním. Ale takové vědění se může ve světě vztahovat jen na to, co ví o malířství pouhý roztírač barev. Pokud vycházíme v chemii nebo fyzice nad to, co znamená pouhé roztírání barev (hovořím obecně, rozumíte, co je míněno), tak se věda stává něčím uměleckým. A je-li tento umělecký element pojat správně ve své duchovnosti, potom prostupně přechází do elementu náboženského. Umění, náboženství a věda byly kdysi jednotou. Ale můžeme v nich ještě jejich společný původ tušit, a to tehdy, když se ve vývoji civilizace lidstva opět vrátíme k duchu, když bereme vážně vztahy, které existují mezi člověkem v jeho fyzickém pozemském bytí a duchovním světem.

To musíme učinit svým poznáním z nejrůznějších hledisek. Jedno z těchto hledisek jsem chtěl dnes zaujmout, abych vám opět vyličil z jiné strany, jak člověk souvisí s duchovním světem. Doufám, že budeme moci v ne příliš vzdálené době v těchto pozorováních pokračovat a doplnit je.